

УДК 338.001.36:633.1

Корженівська Н.Л., кандидат економічних наук, доцент, докторант

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-

Подільський

МЕТОДОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗЕРНА

Анотація. У статті розглянуто методологічні підходи до аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна; визначено методики кількісної і якісної оцінки рівня економічної безпеки з врахуванням особливостей галузі; запропоновано використовувати системний та комплексний підходи до аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна для запобігання кризовим явищам.

Summary. The article reviews the methodological approaches to the analysis of economic security of producers of grain, specified methods of quantitative and qualitative assessment of the level of economic security, taking into account features of the industry and proposed to use systemic and comprehensive approach to the analysis of the economic security of producers of grain for crisis prevention.

Постановка проблеми. Товаровиробники, які функціонують в умовах ринкової конкуренції та боротьби за споживача продукції поставлені, в силу дії різних чинників, в умови можливої небезпеки, ризиків та загроз здійснення ефективної діяльності. Зокрема, в таких умовах знаходяться товаровиробники зернової продукції, однієї із стратегічно важливих з точки зору як продовольчої безпеки, так і безпеки усієї національної економіки.

При цьому, найбільш загрозливою тенденцією для національного зернового сектору є системне розбалансування організації суб'єктів українського зернового виробництва та ослаблення внутрішніх зв'язків. У перспективі це загрожуватиме погіршенням умов функціонування національного АПК, підпорядкуванням національних виробників зерна поза національним інтересам, а також суттєвим послабленням матеріально-ресурсного забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки [1, с. 76].

Комплексного вивчення потребує зазначена проблема в зв'язку з дією таких, на перший погляд, різносторонніх чинників, як умови ринку та природно-кліматичні характеристики, які завжди відігравали чи не визначальну роль у діяльності зерновиробників. Сільське господарство взагалі, та зернова галузь зокрема, завжди були і залишаються ризикованими через дію так званих екзогенних факторів (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх), що необхідно враховувати при пошуку та обґрунтуванні методики оцінки рівня економічної безпеки функціонування та розвитку товаровиробників зерна.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність питань економічної безпеки зумовила значний інтерес до вивчення даної економічної категорії, та спонука-

ла пошук методик її оцінки на різних рівнях, від підприємства до держави. Наукові основи формування та аналізу економічної безпеки досліджували Арєф`єва О.В., Бажєнова А.В., Бандурка О.М., Барановський О.І., Васильців Т.Г., Волошин В.І., Гришко Н.В., Геєць В.М., Іванова Н.С., Ковальчук Т.Г., Мороз О.В., Мочєрний С.В., Мунтіян В.І., Пастєрнак-Таранушенко Г.А., Рєвєрчук Н.Й., Черняк О.І., Шлемко В.Т. та інші.

Зокрема, О.В. Арєф`єва вивчаючи економічну безпеку підприємств пропонує у її складі виділяти фінансову, інтелектуальну, техніко-технологічну, політико-правову, ресурсну, екологічну, соціальну, інформаційну, силову, безпеку праці. Особливий акцент науковець робить на дослідженні фінансової безпеки, як складової економічної [2].

Вагомий внесок у дослідженні теоретичних основ економічної безпеки здійснив В.І. Волошин, який узагальнивши зміст поняття такого виду безпеки на прикладі малих та середніх підприємств характеризує його як стан системи регулювання та рівень розвитку підприємництва, за якого буде гарантовано захист окремих суб`єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від зовнішніх та внутрішніх загроз [3].

Еволюції поняття «економічна безпека» висвітлено у працях Т.Г. Васильціва, який у ретроспективному варіанті показав місце економічної безпеки підприємництва на різних етапах його виникнення та детально охарактеризував мету кожного з етапів. Цікавим є виклад теоретико-методологічних основ дослідження економічної безпеки підприємництва, зокрема запропоновані індикатори для її характеристики та аналізу в умовах відкритої економіки. Крім того автор аргументовано пропонує стратегію та механізми зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні з виділенням ключових пріоритетів [4].

В колективній монографії О.В. Мороза, Н.П. Карачіної, А.А. Шияна здійснено аналіз та узагальнення науково-теоретичних і методологічних аспектів визначення економічної безпеки сучасного підприємства. Досліджено ретроспективний та сучасний спектри основних проблем забезпечення економічної безпеки підприємств. Досліджено існуючі методики оцінювання економічної безпеки підприємств, обґрунтовано концептуальні положення, детермінанти та критерії її забезпечення [5].

Привертає увагу виклад методик оцінки економічної безпеки у методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН України С.І. Пирожкова, у якій запропоновано загальні принципи оцінки, показники, методика визначення їх порогових значень [6].

Концептуальні аспекти та методологію комплексного аналізу економічної безпеки у контексті торгівлі зерном вивчали О.С.Власюк [13], О.В.Воропаєва, П.І.Гайдуцький, І.В.Дєргалюк [1], В.Й.Єрфан, П.Т.Саблук, О.С.Дєм`яненко, М.В.Кондратьєва.

Проте, важливі аспекти методології системного аналізу економічної безпеки товаровиробників зерна потребують поглибленого дослідження і розвитку.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначання методологічних основ системного аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розпочати дослідження, потрібно дати визначення такому поняттю, як метод та методологія, оскільки вони є базою викладеного матеріалу. Отже, метод (від грецької *metodos*) у широкому розумінні слова - «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач. Він виступає як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії. Він є системою приписів, принципів, вимог, що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності. Метод - це інструмент для вирішення головного завдання науки - відкриття об'єктивних законів дійсності. Метод визначає необхідність і місце застосування індукції й дедукції, аналізу і синтезу, абстракції, формалізації, моделювання, порівняння теоретичних та експериментальних досліджень.

Методологія - це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів. Поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, це - система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це - вчення про цю систему, загальна теорія метода [7, с. 24-25].

Таким чином, методологія нашого дослідження спрямована на пошук правил, принципів, вчень про економічну безпеку товаровиробників зерна, методологію системного аналізу її рівня, удосконалення і конструювання. Зерновиробництво є специфічною галуззю, яка має особливості як виробничого, так і економічного характеру. Як показує історія розвитку суспільства, кліматичні умови відігравали одну з визначальних ролей у його формуванні і розвитку. Адже мінливість погодних умов зумовлює корегувати як короткотермінові, так і стратегічні плани розвитку того чи іншого явища або процесу. От і у сфері зерновиробництва, як ключової галузі сільського господарства України, природно-кліматичний чинник обов'язково потрібно включати у моделі визначення економічної безпеки товаровиробників зерна. Ми не випадково розпочали виклад основного матеріалу дослідження з зазначеної проблеми, адже питання економічної безпеки та методологія її досліджень зфокусовані, в основному, на вивченні окремих складових та їх поєднанні, без врахування особливостей функціонування сільського господарства. Крім того, аграрна сфера концентрує виробництво на використанні такого важливого засобу, як земля, що також значною мірою має визначальний вплив на напрямки методик оцінки економічної безпеки аграрних підприємств.

У сучасних умовах процес успішного функціонування та економічного розвитку вітчизняних підприємств багато в чому залежить від рівня забезпечення їх економічної безпеки. Рівень економічної безпеки підприємства зумовлюється тим, наскільки ефективно його керівництво і фахівці здатні уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки впливу окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища [8, с. 26].

Поєднання різних підходів до методології оцінки рівня економічної безпеки товаровиробників зерна дають можливість стверджувати про необхідність

системного підходу. Важливим є поєднання методик дії ринкових законів та елементів державного регулювання безпеки підприємств при виробництві та збуті зерна.

Багато наукових розробок присвячені розробці алгоритмів визначення економічної безпеки як підприємств, так і підприємництва.

У зерновій сфері пропонується аналіз економічної безпеки зерновиробників здійснювати за схемою [1]:

1) оцінка і аналіз основних світових тенденцій у зерновому секторі (світові структурні зрушення у моделі споживання зернових, прорахунки у стратегічному розвитку національних зернових секторів);

2) оцінка стану та заходів щодо забезпечення економічної безпеки зернового сектору України (порівняльна динаміка цін на зернові, фінансової та організаційної підтримки з боку держави різних категорій товаровиробників зерна).

Запропонований алгоритм вважаємо необхідним доповнити такими складовими елементами, які посилять системність та комплексність проведеного моніторингу стану економічної безпеки товаровиробників зерна: стан ресурсно-технічного, фінансового, інформаційного забезпечення, рівень інноваційного розвитку, екологізації виробництва та впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Крім того, особливе значення має організаційно-управлінський механізм та робота з кадрами, оскільки від них багато в чому залежить глибина інформаційної складової зерновиробництва та її захист від несанкціонованого використання або витоку. Тому дієвим з позицій економічної безпеки є застосування елементів методики аудиту, який передбачає перевірку облікової інформації, а також аналіз та оцінку функціонування підприємства в умовах конкурентної боротьби.

Зазначимо, що розвиток підприємства визначають не лише прогресивні та сучасні методи, а, так би мовити, інноваційні напрями відродження та поєднання давно розроблених та ефективних методик. Зокрема у сфері товаровиробництва зерна потрібно використовувати досвід агротехнологій, які передбачають чітку систему землеробства, зрошення, сівозмін, використання біологічних чинників боротьби з хворобами та шкідниками.

Усі вищезазначені складові економічної безпеки товаровиробників зерна мають передбачати та ідентифікувати реальні і потенційні загрози функціонуванню підприємства, а також враховувати вразливість зерновиробництва з позицій природно-кліматичних впливів та дії суб'єктивних чинників (як показує практика, саме вони подекуди відіграють чи не основну роль у кризових сценаріях розвитку подій).

Формування системи економічної безпеки та створення її суб'єктів залежать від розмірів підприємства та його можливостей. Як правило, підприємства малого бізнесу користуються послугами зовнішніх спеціалізованих приватних підприємств (консалтингових, охоронних, детективних тощо). Підприємства середнього бізнесу можуть користуватися комбінованою системою економічної безпеки, спираючись на можливості і ресурси власних підрозділів безпеки та в міру необхідності залучаючи потенціал зовнішніх організацій. Великим

підприємствам доцільно створювати повноцінну систему економічної безпеки з власною службою та потужними ресурсами [9, с. 43].

Дослідження у напрямку методології оцінки рівня економічної безпеки проводяться з огляду на рівні такої безпеки, тип підприємства, здебільшого спостерігається поглиблений аналіз функціональних складових економічної безпеки, як то фінансової, кадрової, техніко-технологічної, інформаційної та інших. Розглядаються сильні і слабкі їх сторони з метою уникнення ризиків, небезпек та загроз діяльності підприємству. Усі складові економічної безпеки являють собою ресурсну складову, яку можна розглядати з позицій комплексного підходу. Отже у поєднанні такого дослідження ресурсної складової економічної безпеки підприємства з системним підходом бачимо одну з можливостей вивчення методології аналізу її рівня.

Вивчення теоретичних підходів до створення концепцій економічної безпеки підприємств дає можливість побачити методики її оцінювання на загальнонаціональному, регіональному й галузевому рівнях. Що ж до рівня підприємств, то на сьогодні ще не вироблено єдиного методологічного підходу. У науковій літературі пропонуються напрямки формування та розвитку економічної безпеки сільськогосподарських підприємств з урахуванням деяких особливостей їх діяльності. Дослідження ж у сфері економічної безпеки товаровиробників зерна практично відсутні. Враховуючи той факт, що останні мають у структурі своєї товарної продукції не лише зернову групу, це дозволяє формувати їх економічну безпеку з врахуванням дії комплексу чинників. Зокрема, при оцінці впливу глобалізації ринку зерна на пріоритети та економічну безпеку товаровиробників необхідно враховувати структурне використання зернового фонду (продовольче, фуражне, насіння, біопаливо) в системі загроз, що дозволить вчасно та ефективно реагувати на зміни кон'юнктури ринку та мінімізувати ризики.

Економічна наука розробила, а господарська практика випробувала загальну методологію оцінки рівня економічної безпеки підприємства [10]. Існують методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які дозволяють оцінити кількісні і якісні параметри кожного елемента окремих складових економічної безпеки.

В економічній літературі відомі декілька методологічних підходів до кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства. В індикаторному підході оцінка економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями. Аналіз ресурснофункціонального підходу до оцінки рівня економічної безпеки підприємства дозволяє стверджувати, що багато з його положень синонімічні підходам до оцінки ефективності використання ресурсів. Тому оцінка рівня економічної безпеки за допомогою сукупного критерію схильна до значного впливу суб'єктивної думки експертів. Підхід до оцінки рівня економічної безпеки, що відображає принципи й умови програмно-цільового управління і

розвитку, при якому використовується декілька рівнів інтеграції показників і кластерний та багатомірний аналізи, відрізняється високим ступенем складності, що утрудняє його використання в практичній діяльності підприємств [11].

Щодо якісної оцінки, то вона передбачає, насамперед визначення показників оцінки рівня економічної безпеки. Напрямок пошуку необхідно спрямувати на соціально-економічний аспект розвитку підприємства, його інтерфейсну, інтелектуальну, інформаційну, правову складові, а також якість самої продукції, що виробляється. З огляду на специфіку товаровиробництва зерна перераховані складові мають визначальну роль у їх поєднанні, оскільки перебільшити значення зерна як стратегічного ресурсу для забезпечення продовольчої безпеки неможливо.

Загальна методологія оцінки рівня економічної безпеки передбачає його визначення на основі розрахунку сукупного критерію через оцінку показників, які обчислюються шляхом порівняння можливої величини шкоди підприємству та ефективності заходів щодо запобігання цій шкоді. Сукупний критерій економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання (КЕБ) можна розрахувати, користуючись формулою [12, с. 528]:

$$КЕБ = \sum_{i=1}^n k_i \times d_i \quad (1)$$

де k_i — величина окремого критерію за i -ю функціональною складовою;

d_i — питома вага значущості i -ї функціональної складової;

n — кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Оцінка рівня економічної безпеки здійснюється через порівнювання розрахункових значень КЕБ із реальними величинами цього показника для підприємства (організації), що аналізується, а також (коли це можливо) за аналогічними суб'єктами господарювання відповідних галузей економіки (конкурентами).

Моделлю, яка відрізняється від інших, в основі яких стали чинники впливу на загрози для підприємства, є ринкова система господарювання, за якої в основу забезпечення економічної безпеки закладаються ідеї структурної, функціональної варіативності як методу забезпечення конкурентоспроможності у просторі фінансового, трудового, товарного та іншого ринкового хаосу [13, с. 14].

Сучасні умови господарювання створюють чимало перешкод для розробки ефективної системи економічної безпеки для товаровиробників зерна. Так, експортоорієнтованість галузі здебільшого ускладнює інформаційний захист та посилює вплив зовнішніх важелів, таких як митні правила, логістична недосконалість, інфраструктура здійснення експортних операцій. Ще досить неврегульовані питання сертифікації якості зерна, умови та правила дій Гарантійного фонду, біржової торгівлі, доставки супровідних документів, страхування ризиків.

На методологію оцінки рівня економічної безпеки товаровиробників зерна визначальний вплив мають природно-кліматичні умови, тому волатильності цін не уникнути, що безпосередньо впливає на валовий дохід товаровиробників і як наслідок — стан їхньої економічної безпеки. Функціонування аграрних підпри-

ємств значно ускладнюється із початком весняно-польових робіт, які потребують значних коштів, оскільки починають проявлятися кризові явища між: недостатнім кредитуванням та високими відсотками за кредитами; необхідним ресурсним потенціалом та можливостями його залучення; нестачею власного капіталу та зростаючою заборгованістю; механізмами управління підприємством та його організаційно-правовою формою тощо [14].

Усі експерти в один голос стверджують, що ситуація з експортом зернових та цінами на них залежать від світових тенденцій. Здебільшого країни-виробники зерна мають однакові кліматичні впливи на валові збори, що у неврожайні роки призводить до зростання цін, а у більш сприятливі спостерігається чітка динаміка спаду цін. Це загальновідомий закон дії ринкових умов господарювання, про які ми згадували вище. В таких умовах роль держави, як гаранта продовольчої безпеки та економічної ситуації в країні зростає і полягатиме у закупівлі зерна Аграрним фондом і Державною продовольчо-зерною корпорацією з метою проведення інтервенційних операцій для підтримання цін на зерно та продукти його переробки на внутрішньому ринку держави.

Великою загрозою економічній безпеці товаровиробників зерна є експансія зернового ринку. Багато транснаціональних компаній, що працюють на цьому ринку мають достатні фінансові та інвестиційні ресурси, тому уберегти вітчизняного товаровиробника є пріоритетним завданням держави, для чого необхідно проводити роботу у напрямку вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази та вдосконалювати методiku оцінки економічної безпеки як на рівні товаровиробників зерна, так і регіональної та національної безпеки.

Дещо інша методологія оцінки рівня економічної безпеки дрібних товаровиробників зерна. Методи її оцінки різняться з методами товаровиробників-експортерів. Проте спільною є цінова ситуація на зернові, від якої невеликі товаровиробники залежать в більшій мірі, ніж крупні компанії та зернотрейдери. Від цінових коливань страждає, в першу чергу, дрібний товаровиробник, який подекуди немає відповідних можливостей для зберігання збіжжя на тривалий строк, щоб дочекатись покращення цінової ситуації на ринку. Серед основних хвилюючих питань, що стоять перед товаровиробниками зерна - високі відсоткові ставки по кредитах (20-22% проти європейських 4-5%) та недостатня дотаційна підтримка держави аграрного сектору країни. Початком позитивних змін, як свідчать дані [15], може стати заплановане підвищення закупівельних цін на зерно на 7-8%, а також застосування Міністерством аграрної політики та продовольства України заходів щодо зниження вартості логістичних витрат, що також може призвести до зростання цін на зерно для товаровиробників на 10-12%. Проте, «цінова ситуація, що сьогодні склалася на ринку зернових та олійних культур, загрожує сільськогосподарським товаровиробникам значними збитками. На внутрішньому ринку рівень цін на пшеницю в липні 2013/2014 МР був на 15–20% нижчим порівняно з аналогічним періодом минулого року. У серпні цей розрив збільшився до 26–27%... Цьогорічні високі показники врожайності культур нівелюють зниження закупівельних цін. Але ...разом зі зростанням урожайності у 2012/2013 МР зросли й витрати на виробництво продукції через подорожчання ресурсів...Таким чином, високий врожай продукції

сільського господарства – це гордість для держави, прибутки для багатьох учасників ринку, але не для сільськогосподарських товаровиробників, які найбільше причетні до цього досягнення і водночас є найбільш незахищеними в умовах українського ринку» [16].

Виходячи з того, що оцінка рівня економічної безпеки підприємства являє собою процедуру визначення ступеня його захищеності від можливості настання та впливу несприятливих тенденцій у його діяльності, формування висновку про силу впливу на функціональні процеси зовнішніх і внутрішніх негативних факторів, та ступінь спроможності підприємства до подолання наслідків потенційних і безпосередніх небезпек та загроз, можемо сказати, що ланцюг таких дій включатиме для товаровиробників зерна наступні ланки:

- визначення критеріїв і показників оцінки рівня економічної безпеки та факторів впливу на її складові;
- формування інформаційної бази, зокрема даних управлінського обліку;
- інформаційно-аналітичний моніторинг стану та динаміки розвитку ресурсного потенціалу;
- комплексна оцінка складових рівня економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах глобалізації ринку.

При цьому одним з головних принципів ефективної економічної безпеки підприємства є попередження кризовим явищам, адже здійснюючи планування і оперативний ситуаційний моніторинг товаровиробники зерна можуть вчасно і адекватно реагувати на загрози та формувати ефективну господарську діяльність.

Деякі автори пропонують оцінку рівня економічної безпеки підприємства проводити, враховуючи бальну та експертну оцінку. Так, в залежності від специфіки діяльності суб'єкта господарювання, структурні елементи економічної безпеки доцільно ранжувати для забезпечення відповідного її рівня. Оцінка рівня економічної безпеки потребує визначення пріоритетних складових, що слугуватимуть інформаційним підґрунтям виявлення проблем у господарській діяльності підприємства [17].

Цікавою є методика отримання інтегральної оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі методу ентропії. Оцінку стійкості підприємства пропонується проводити за індикаторами економічної безпеки. Визначається також інтегральний показник економічної безпеки. При цьому досить широко застосовується статистичні методи досліджень [18].

Для отримання достатньої інформації про стан та тенденції розвитку внутрішнього та зовнішнього середовищ у процесі обґрунтування та прийняття стратегічних рішень, спрямованих на досягнення та підтримку економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, необхідна системна методика діагностики економічної безпеки даних підприємства, яка повинна складатися з таких основних розділів: оцінка тенденцій розвитку підприємства; оцінка можливостей підприємства протидіяти загрозам; оцінка причин появи загроз із боку факторів внутрішнього середовища; систематичний аналіз стану та тенденцій розвитку зовнішнього середовища [19].

Не оминати при розгляді методів оцінки рівня економічної безпеки товаровиробників зерна врахування екологічної складової, оскільки для них земля є основним фактором виробництва і стан екології напряду впливає на результати діяльності та якість отриманої продукції.

Стабільність та захищеність є передумовою безпеки і основа конкурентоспроможності та стійкості розвитку. Оскільки підприємство, як самостійний суб'єкт господарювання є складною економічною системою, механізм її захисту від загроз, небезпек та ризиків, а також оцінка економічної безпеки мають бути системними та комплексними.

Висновки. Діяльність товаровиробників зерна має ризикований характер, тому роль їх економічної безпеки набуває більшої актуальності, оскільки умови сьогодення та розвиток нових світогосподарських зв'язків посилюють загрозливі та небезпечні фактори впливу. Методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки повинні враховувати особливості, притаманні зерновиробництву та уточнюватись у відповідності до них.

В основу методології рівня оцінки економічної безпеки товаровиробників зерна має бути покладено дотримання чітких принципів її організації та вибір таких методик, які б змогли найбільш повно охопити усі вразливі сторони ведення зерновиробництва і зумовили завчасне запобігання кризовим явищам. Вважаємо однією з найбільш ефективних систему комплексного послідовного моніторингу оцінки рівня економічної безпеки, яка дозволить використати найбільш дієві її елементи та змодельовати засоби захисту від дії загрозливих або негативних чинників впливу.

Відомі алгоритми оцінки економічної безпеки товаровиробників зерна доцільно доповнити складовими елементами, які посилять системність та комплексність проведення моніторингу, а саме: стан ресурсно-технічного, фінансового, інформаційного забезпечення, рівень інноваційного розвитку, екологізація виробництва та впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Пріоритети в поглибленні інформаційної складової зерновиробників та захисту їх інформації від несанкціонованого використання або витоку бачимо в удосконаленні організаційно-управлінського механізму та роботі з кадрами.

Література

1. Дергалюк І.В. Економічна безпека національного зернового сектору України в умовах світової продовольчої кризи /І.В.Дергалюк // Стратегічні пріоритети. – 2010. - № 4(17). – С. 76-83.
2. Арєф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Арєф'єва, Т. Б. Кузьменко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
3. Волошин В.І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого та середнього підприємництва: дис. канд. екон. наук: 08.00.03 «Еконо-

міка та управління національним господарством» / В.І. Волошин; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196 с.

4. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія / Т.Г. Васильців – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

5. Мороз О.В. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства: Монографія / О.В. Мороз, Н.П. Карачіна, А.А. Шиян. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 241 с.

6. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / С.І. Пирожков. – К., НІПМБ, 2003. – 42 с.

7. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.

8. Іванова Н.С. Модель оцінки економічної безпеки агропромислових підприємств / Н.С.Іванова // Економіка та управління підприємствами. – 2011. -№7-8. – С. 26-29.

9. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л.Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 4(94). – С. 41-45.

10. Зубок М.І. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / Зубок М.І., Зубок Р.М.- К.: Істина. - 2004- С.161.

11. Іванова Н.С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Н.С.Іванова. – Режим доступу:<http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2011-2/Іванова.pdf>

12. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник /За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2003. – 608 с.

13. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / Олександр Степанович Власюк // НІСД. – К. : Вид-во НІСД, 1998. – С.13-15.

14. Животенко В.О. Сучасні проблеми формування потенціалу стійкості аграрних підприємств України /В.О. Животенко, Ю.В. Карпенко // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» (20 листопада 2012 р., м. Полтава). – Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. – С. 201-203.

15. Зернотрейдери підвищують закупівельні ціни на зерно на 7-8% [Електронний ресурс] // Економічна правда. - Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/07/23/386626/>

16. Ціноутворення на ринку зернових та олійних культур: банкрутство чи надприбутки? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.agroexpert.kiev.ua/detail/article/cinoutvorennja-na-rinku-zernovikh-ta-oliinikh-kultur-ba.html>

17. Животенко В.О. Оцінка рівня економічної безпеки аграрних підприємств в умовах протидії зовнішнього середовища [Електронний ресурс] / В.О.Животенко. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110929/ek_zhivot.php

18. Бехтер Л.А. Методичний підхід для отримання інтегральної оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі методу ентропії / Л.А.Бехтер // Бізнес інформ. - 2013. – №2. – С. 83-87.

19. Євдокимова Н.М. Економічна діагностика / Н.М.Євдокімова, А.В.Кирієнко. - Навч.-метод. Посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 73-75.